

תמורה כז

תחת לישנא דאתפוס ולישנא דאחולי

רש"י (כז. ד"ה ואם) כתב דהואיל ותרוייהו משמע לא מסרו הכתוב אלא לחכמים. ובהג' הגר"א כתב לא יכולתי להולמה וצ"ל דמסתמא דעתו של אדם על לשון המועיל. וכוונתו דל"ב שימסור הכתוב לחכמים, אלא כיון שהלשון סובל שני פירושים, הכל תלוי כפי דעתו וכוונתו. ובישוב דעת רש"י, נ"ל דהא לגבי נדרים לא סגי לן דדעתו לכך, אלא בעינן דוקא לשון נדר וכמב' להדיא מהא דבעינן ידיים וכינויים ואכמ"ל, והרי כיון דלשון זה סובל שני פירושים, אם לא נחליט שהוא לשון התפסה [בקדשי מזבח], נמצא דלא מצי לאתפוס ב' אפי' אם כוונתו היא לתמורה.

ידו אקודש וידו אחול

הדבר אברהם (ח"א סי' טו סק"ו) ביאר, וז"ל, שהחילוק שבין חילול למחליף הוא דבחילול קדשי בה"ב אינו עושה בכסף החילול כלום, ר"ל שאינו מקדיש את הכסף בכדי שיצא ההקדש לחולין תחתיו, אלא אדרבא הוא רק מוציא את ההקדש לחולין דזהו לשון חילול שמחלל את ההקדש כלומר שעושהו חולין ומה שכסף החולין נתפס בהקדש אין זה מכח דיבורו של המחלל שהוא אינו מקדישו כלל אלא מעצמו הוא קדוש משום שנתרוקנה הקדושה עליו, אבל בתמורה הוא להיפוך דאפילו בחליפין שאומר תצא זו ותכנס זו אין תחלת מעשהו להוציא את ההקדש לחולין, אלא אדרבא מקדיש הוא בהמה אחרת ואומר שבהמה זו שמוקדשת עכשיו על ידו תהא תחת ההקדש וממילא תצא הראשונה לחולין וכו' עכ"ל.

וילה"ע מסוגין על מש"כ הצאן קדשים (ט. בתד"ה שנאמר) שיש שני מהלכים בתמורה: או תצא זו ותכנס זו, או תכנס זו ותצא זו. ויש לדון דאח"כ יש מהלך של תמורה דפעולתו היא על בהמת הקודש ולא בהמת החולין [באומר תצא זו ותכנס זו], אבל בסוגין שאפשר לפרש דבריו גם כחילול [שהרי הקרבן הוא בע"מ, והגברא אמר לשון 'תחת'], להכי מסתבר לנקוט בכוונתו דהוי לישנא דאחולי, דסתמא דתמורה הוא ע"י תכנס זו ותצא זו, ועוד דלא שביק איניש היתירא וכו'.

בעלת מום תחת בע"מ לאחולי

[א] מב' בגמ' שאין צד דבע"מ תחת בע"מ לאתפוס, ורש"י (ד"ה ובעלת מום) הוכיח מזה שאי אפשר להמיר רע ברע, ותוס' הק' מלעיל (ט.) דמוכח שאפשר להמיר רע ברע, ובאמת גם רש"י שם פירש שאפשר להמיר רע ברע, וכ"כ רש"י בפירושו עה"ת. ובמרומי שדה (ברד"ה ובעלת מום) תירץ דתלוי במח' אביי ורבא לעיל שם (ט.) בכוונת הפסוקים.

ומב' מרש"י דהא דתמורה חלה על בע"מ אינו משום שהוא המשך של הקדושה של הקרבן הראשון וכדו', דא"כ גם ברע ברע נימא כן, אע"כ הוא דין במעשה התמורה שיש בכחו להתפס קדושה על בע"מ, וסובר רש"י שזה דוקא בטוב ברע ולא ברע ברע.

והתוס' (ד"ה בעי) פירשו שאין בדעתו להמיר בע"מ בבע"מ, דמה מרויח מזה כיון שגם השני א"א להקריב כקרבן. ובהגהות הגר"א (אות ב') מהפך הגירסא, דודאי בע"מ תחת בע"מ לאתפוס, שאין צד שהוא לאחולי דמאי אהני, עכ"ד, אבל אם מתפסו על התמימה, הרי יש לו קרבן הראוי להקרבה.

[ב] מב' שאם מתפס בע"מ תחת בע"מ אין בזה איסור ולהכי חשיב היתירא, וצ"ע אמאי אינו עובר על איסור של מקדיש בע"מ למזבח. וצ"ל דאע"ג דעובר על איסור הקדשת בע"מ, אבל אם כוונתו לאתפוס, הרי עובר גם על איסור תמורה, וא"כ חשיב 'היתר' כלפי האפשרות של אתפוס, וכ"א בשיעורי הגרמ"ד. אבל צ"ע לדעת המנ"ח (מצ' רפה סק"ח) שאם ממיר על בע"מ שאינו עובר על איסור הקדשת בע"מ, א"כ הדק"ל שאין נפ"מ בין אם מתפס או מיחל, שבכל אחד עובר על איסור אחד, או תמורה או מקדיש בע"מ.

ובאמת המנ"ח שם הוכיח מסוגין דאין איסור מקדיש בע"מ בזה שמחלל בע"מ אחד על בע"מ אחר שאינו עובר על איסור מקדיש בע"מ, שהרי מב' דחשיב היתירא, ותמה מזה על רש"י ותוס' (ו.): דמב' שיש איסור אם מחלל בע"מ על בע"מ.

צריך לעשות דמים דבר תורה

נח' הראשונים בכוונתו, דעת התוס' בב"מ (נז. ד"ה יצא) דקנה דוקא כנגד מעותיו ולא יותר, וכדי לקנות שאר החפץ צריך להשלים את השאר, ודעת הרמב"ן שם דהוי חוב ממון בעלמא, אבל כל החפץ יצא לחולין, והריטב"א הביא בשם ר"י דבטל המקח לגמרי, והא דקתני יצא לחולין ובלבד שיעשה דמים היינו שיצא לחולין אם יעשה דמים כראוי שלא יהא בו טעות, ולאפוקי הרישא דקודש תמים שאפי' עשה להם דמים לא אמר כלום.

והתוס' והרמב"ן נתקשו דהא בהדיט חוזר לגמרי, ואמאי הכא מהני הפדיון בכולו [לרמב"ן] או במקצתו [לתוס'], ותיירצו דהכא בהקדש אין חשש שיפסיד מעותיו לגמרי, ולהכי בדעתו לקיים המקח [ע"י שינוי לשונם, אבל זהו כלל הדברים], אלא שיש לעיין מהו יסוד המח' אם יצא כל החפץ לחולין או רק כנגד דמיו.

והגר"א? מלצר תמה על הרמב"ן היכן משכחת כזה שהקדש יכול לתת והכל יצא לחולין, ונראה שזה באמת טעמא דהתוס', שהרי לדעת הט"ז (ח"מ סי' קצ) הא דמהני בהדיט הוא מדין כסף קנין, וזה ודאי לא שייך בהקדש דבעינן שויי החפץ, וגם לדעת הסמ"ע דהוי דמי שויי, אבל זה שייך רק כשיש עסק בין שנים, ולא בהקדש, ואולי זוהי דעת התוס', ודעת הרמב"ן צ"ע.

הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה

א[התוס' (ד"ה לא) הק' דהא בעינן ג' או י' כדי לחלל, ואיך מהני בינו ובין עצמו, וחילקו דדברי שמואל נאמרו בפודה בינו ובין עצמו, אבל גזבר המוכר חפץ של הקדש בעי ג' או י'. והרמב"ן רשבי"א וריטב"א (ב"מ נז.) גם כתבו כמו התוס', והוסיפו להקשות דהא כתיב 'בערכך', ואיך זה מתקיים אליבא דשמואל, ותיירצו דקראי בהקדש ביד גזבר שמוכרו לאחר בכדי דמים, והכא בהקדש ברשות בעלים שעושה דרך חלול. והריטב"א הוכיח כחילוק זה מהא דמהני שאלה הוא עד שיגיע ליד גזבר.

וכונתם ע"פ הא דאיתא בסוכה (מ:) שיש פדיון דרך מקח ודרך חילול, והיינו דדרך מקח הוא שהקדושה מתחללת בדרך אגב מזה שעשה מקח, ואילו בדרך חילול עיקר הפעולה הוא להפקיע הקדושה [וכ"כ האו"ש פ"ז ערכין ה"א והקה"י קידושין סי' לא]. וזה תלוי בהגיע ליד גזבר. שהרי בהא דיכול לשאול על נדרו עד שמגיע ליד גזבר, כתב הרשב"א בשו"ת (ח"ד סי' צב) דלא הוי ממש כמסירתו להדיט עד שמוסר לגזבר ממש שאין ההקדש שולט בו. אבל משמסרו לגזבר, מעתה הוי ברשות הקדש בלי קשר לנדר ולגברא, אלא שהוא ממון הקדש, ולהכי גם בעינן לעשות 'מקח' עם הגזבר, אבל קודם שהגיע ליד גזבר, אפשר 'לחלל' להפקיע הקדושה בלי לעשות מקח איתו.

ב[בדברי התוס' בסוגין, בפשוטו כוונתם לחלק דדוקא הבעלים יכולים לחלל שו"מ על שו"פ ולא אדם אחר, וכ"כ רע"א (גליון הרמב"ם פ"ז ערכין ה"ח), וכן מצאתי באבי עזרי (פ"י ביכורים ה"א), וביאר האבי עזרי דהמקדש עצמו חשיב בעלים על הקדש, שהרי חוזר לרשותו וכמב' בירושלמי [הובא במלחמות סוף ב"ק] דמה"ט אם הקדיש לבדק הבית לא חשיב 'מכירה' לגבי חיוב דו"ה [וכ"כ התוס' רי"ד ב"ק עו.], עיי"ש. אבל בלשון התוס' מב' חילוק אחר, וז"ל, בבעל הבית הפודה הקדש שלו וכי האי גוונא אמר שמואל דמחולל על פחות משוויי אבל גזבר המוכר הקדש צריך שלשה או עשרה, עכ"ל, ומב' דעיקר החילוק הוא אם פודה מ'עצמו' או מן הגזבר. ונראה ברור דכוונתם כדעת הרמב"ן, שאם פודה מעצמו הוי דרך חילול, ואילו בפודה מגזבר חשיב מקח, ולהכי הוא דבעינן ערך הכהן.

ג[התוס' במנחות (עא: ד"ה ומתירין) כתבו כתיורין הראשונים לחלק בין בעלים לאחר, וז"ל, דוקא בעלים הוא דיכול לפדות שוה מנה על שוה פרוטה דאין סברא שיוכל כל אחד לפדות הקדש חבירו שוה מנה על שוה פרוטה ויקחנו לעצמו, עכ"ל. והברור בכוונתם כמש"כ הדבר אברהם (ח"א סי' טו אות ה' בהגה"ה) שהוא משום קפידת הבעלים, שהרי הקדיש חפץ שוה מנה ונמצא מחולל על פרוטה.

ד[הטורי אבן (מגילה כג:) ביאר הטעם דדוקא בעלים יכולים לפדות שו"מ על שו"פ משום דההקדש חל על ידם, להכי הם יותר שייכים להקדש ויש כח לחלל, ויצא לחדש לפ"ז שבפטר חמור שההקדש אינו חל על ידי דיבורו, הבעלים כאחר דמי וא"י לחלל שו"מ על שו"פ. וגם בנטע רבעי דלא מהני שו"מ על שו"פ, ודלא כמש"כ התוס' בכ"ד דמהני. ובאבני שהם ביאר באופ"א, דהמעלה של הבעלים הוא משום שיכולים לשאול על הקדשם, להכי אכתי הוי שלהם במקצת, ולהכי בפט"ח דלא מהני שאלה, לא חשיב כשלו. ויש לציין, דשתי הדרכים האלו אינם מוזכרים בראשונים.

ה[הרמב"ם (פ"ז ערכין ה"ח) הביא דינא דשמואל בסתמא, ומשמעות דבריו שגם אדם אחר יכול לפדות שו"מ על שו"פ, וכן דייקו רע"א בגליון שם, והמנ"ח (מצ' כב סק"ד).

ו[לרמב"ם תקשה קושית הראשונים מסוגיא דסנהדרין דמב' דאינו פדוי אא"כ יש ג' או י'. ותיירץ הדב"א (ח"ב סי' כד סק"ג) שזה מעכב בשומא, דלא חשיב שומא בפחות מג' או י', אבל היכא דבא לחלל בלי לשומו, שפיר מצי מחלל [אלא שאסור לעשות כן].

[ו] התוסי' רי"ד (ב"מ נו.) ביאר דעת שמואל, דכיון שנתפס הפדיון על שו"פ, ממילא כל הכלי יוצא לחולין, ועי"ש שהשווה להא דמעילה של שו"פ מהני להוציא כל החפץ לחולין.

[ז] ברש"י קידושין (יא: ד"ה שחיללו) מבוי דדינא דשמואל מבוסס ע"ז שאין אונאה להקדש. אבל בתוסי' במנחות (סז. סד"ה חד) ובשטמ"ק בכורות יג: מבוי דאפי' אם יש אונאה להקדש שייך דינא דשמואל, וכ"מ ברמב"ם דכתב הא דאין אונאה להקדש בהלי מכירה (פ"ג ה"ח), ואילו דינא דשמואל הביא בהלי ערכין (פ"ז ה"ח). והטעם לזה הוא מש"כ השטמ"ק בבכורות שם, דכל דברי שמואל הוא במתכוין לחללו, ואילו הא דאונאה להקדש מיירי במתכוין לחלל שוה בשוה [וזהו גופא הא דמחלקין בסוגין, דדינא דשמואל לא שייך לריו"ח וריש לקיש, שבציור של שמואל הלא מתכוין לחללו].

אין דין אונאה להקדש

הראב"ד בשטמ"ק בב"מ (נו. ד"ה וז"ל הראב"ד) ביאר טעמו דדוקא בהקדש סובר כן [ולא בשאר דברים שנתמעטו מאונאה כמו קרקעות] משום דכתיב בערכך, והיינו שיש יותר קפידא על ערך בהקדש מבהדיוט.

והרא"ש בשטמ"ק שם (ד"ה אינו) כתב טעם לחלק, דכל שהוא פחות מכדי אונאה, ההדיוט מוחל, ואילו בהקדש לא שייך מחילה.

תחת עולה לא אמר כלום

הרמב"ם בפה"מ כתב דדין זה נלמד מדכתיב 'לא יחליפנו ולא ימיר אותנו', דמשמע שיהא מיוחד. אמנם בהתפסה בנדריים אינו כן, אלא באומר הרי זה כחטאת או כעולה חשיבא התפסה, כדתנן בנדריים (י:). והטעם לחלק ביניהם הוא פשוט, דהתם ענינו של התפסה הוא להוסיף עוד חפץ לקדושת עולה, אבל אינו פועל כלל על העולה שכבר קיימת, להכי אצ"ל תחת עולה מסוימת, אלא דחפץ זה יקדש כאיזה עולה שיש בעולם. משא"כ בתמורה, הרי ענינו הוא שהתמורה תכנס לקדושה, והקרבת תצא מקדושה, וגם ב'מימר' דתרווייהו קדשי, הלא כבר ביאר הדב"א (סי' טו ססק"ו) דהיינו שרוצה להפקיע 'קדושת' הקרבן ולהתפיסה על בהמת החולין, אלא דלא איכפ"ל שגוף הבהמה תכנס לרשותו, לאפוקי מחליף דכוונתו שגוף הבהמה תכנס לרשותו. ועכ"פ כיון דרוצה להפעיל על בהמת הקרבן [או להוציא גופה או לכה"פ קדושתה לחולין], בעינן שיהא ברור באיזה בהמת קרבן הוא מימר.

מפריש נקבה לדמי עולה

מבוי מזה שהמקדיש נקבה לדמי אשם או עולה שנתקדש קדוה"ג, ותמוה על מש"כ הרמב"ם (מעה"ק פט"ו ה"ה) שאם אמר לדמי עולה שנתקדש קדוה"ג דוקא אם היא עצמה ראויה להקרב עולה, וכתבו המרכה"מ והאבן האזל שם והשפ"א (יט:): שאם מקדיש נקבה לדמי אשם שלא נתקדש קדוה"ג, וצ"ע. והאה"ז בסוף דבריו כבר הק' כן, וכתב דתלוי במח' אמוראים בשבועות, עי"ש.